

daad en gedachte

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

26ste JAARGANG, NUMMER 3, APRIL 1990

DAAD EN GEDACHTE

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDRAGEN

Redactie en administratie:
Schouw 48-11
8232 BD Lelystad
Postgiro 30 76 95

OVER DE STAKING BIJ DE BRITSE AMBULANCEDIENST

Op 28 februari j.l. konstateerde het gezaghebbende, vooral door managers gelezen Britse dagblad *Financial Times*, dat de zogenaamde anti-vakbondswetgeving van de regering-Thatcher — een wetgeving die in werkelijkheid vooral tegen ‚wilde‘ stakingen was gericht — maar bitter weinig effect had gehad. Weliswaar, zo werd vastgesteld, waren er in de jaren '80 wat minder stakingen dan in de voorgaande periode, maar dat was ook elders het geval en kan zeker niet aan het kabinetsbeleid worden toegeschreven. Bovendien werd er in Groot-Britannië nog altijd iets meer en iets vaker gestaakt, dan gemiddeld in andere landen. Nu de jaren '90 inmiddels zijn aangebroken, blijkt de strijdbaarheid van de Britse arbeiders — niettegenstaande de van kracht zijnde ‚vakbondswetten‘ — eerder toe dan af te nemen.

Sedert de jaarwisseling is er in Groot-Britannië sprake van de ene staking na de andere, om maar te zwijgen van het niet onbelangrijke aantal arbeidsconflicten tegelijkertijd. Er werd tot en met midden-maart (in willekeurige volgorde) gestaakt bij Ford, bij British Aerospace, bij de Noord-Ierse scheepswerf Harland & Wolf, bij de spoorwegen, bij het overslagbedrijf Birds Eye Wall's in de haven van Lowestoft, in twee autofabrieken van het Rover-concern en door het gemeentepersoneel in diverse plaatsen. Bovendien werd er door aktievoerende zeelieden een Bulkcarrier bezet in Port Talbot (Z. Wales) en werd er in vier verschillende bedrijven op uiteenlopende wijze aktie gevoerd voor een werktijdverkortung.

Bovenstaande opsomming is verre van volledig. In de kolommen van het genoemde dagblad kon men vrijwel dagelijks berichten over stakingen, stakingsdreigingen, bedrijfsbezettingen, werk volgens het boekje of langzaam-aan-akties aantreffen. Een van de heftigste en langdurigste conflicten was de staking bij de Britse ambulancedienst, die in september van het vorige jaar begon en die tot 10 maart j.l. heeft geduurd.

Twee dingen vooral maken het de moeite waard om aandacht aan dit konflikt te schenken. In de eerste plaats was het van het begin af aan duidelijk, dat *niet* de vakbeweging de leiding had, doch dat het de chauffeurs van de ambulancewagens waren, die de bondsbestuurders leidden. En wel — zoals de *Financial Times* al kort na het uitbreken van

de staking in een hoofdartikel schreef — in een richting, die deze bestuurders in feite in het geheel niet wensten in te slaan.

Aan de staking, die in de herfst een feit werd, gingen loononderhandelingen vooraf. De vijf verschillende vakbonden waarbij het ambulancepersoneel georganiseerd is, verklaarden zich akkoord met een loonsverhoging van 6,5 procent. De achterban verwierp dat akkoord. De regering, die gedurende het gehele konflikt beheerst werd door de vrees, dat een toegeven aan de eisen van het ambulancepersoneel verstrekkende gevolgen zou hebben, omdat andere categorieën van overheidspersoneel terstond ook met looneisen voor de dag zouden komen, hield maandenlang het been stijf. De overheid probeerde via reorganisatieplannen en door plaatselijke loononderhandelingen verdeeldheid onder de stakers teweeg te brengen. Maar dat zonder enig succes.

De strijdvaardigheid van het ambulancepersoneel verraste de vakbondsleiders. Eind oktober gingen de stakers zó veel verder dan de bedoeling van de bestuurders was, dat ook de media moesten vaststellen dat de staking alleen nog maar als een ,wilde' staking kon worden gekarakteriseerd. Vooral in Londen en omgeving was dat het geval. De inzet van militairen voor het vervoer van zieken en gewonden gebeurde dáár het eerst, maar bleek vervolgens voor de regering overal onvermijdelijk.

De vakbonden probeerden door middel van woord-radikalisme de ,wilde' staking weer onder controle en in hun greep te krijgen. Die poging liep op een volslagen mislukking uit. De achterban stoorde zich niet in het minst aan wat de bondsbestuurders adviseerden of verordeneerden. Het lokte een boos kommentaar uit in de *Financial Times*.

Toen de aktie eenmaal dit niveau had bereikt werden er diverse pogingen ondernomen het moreel van de aktievoerenden te breken. Bij de ambulancediensten van Londen, Oxford, Surrey, Manchester, Liverpool en Cardiff, stelde het personeel pogingen in het werk zelf de diensten voor noodgevallen te gaan regelen. Daarop werd een zogenaamd *Industriële Hof* ingeschakeld, dat dergelijke pogingen ten strengste verbood. Bovendien kondigden sommige gemeenten een verbod af tot het inzamelen van steungelden ten behoeve van de stakers.

Als gevolg van het een en ander werd de situatie enigszins verward. De aktie verflauwde een klein beetje en dat maakte, dat de bonden zich weer enigermate konden roeren en voor de dag konden komen met ándere eisen dan de achterban had gesteld, zonder dat dit van die kant tot felle reacties leidde. Daardoor werd de weg naar onderhandelingen, of liever gezegd naar bemiddelingspogingen, geopend. Op 22 februari leidden die tot een akkoord. Inplaats van een loonsverhoging van 6,5 procent in de loop van een jaar (die door de achterban werd verworpen) en inplaats van een loonsverhoging van 9 procent in de loop van 18 maanden (waardoor de stakers zich niet van de wijs lieten brengen) werd men het nu eens over een loonsverhoging van 13,3 procent voor de duur van 2 jaar, met terugwerkende kracht van 1 april 1989. Het was een beetje een kwestie van goochelen met cijfers, wat de regering en de bonden natuurlijk ieder op hun eigen wijze deden. Behalve die loonsverhoging werden dan nog enkele voordelen voor bepaalde categorieën of bepaalde extra diensten overeengekomen.

Nog eer er door de leden over dit akkoord werd gestemd werd bij de meeste ambulancediensten de staking opgeheven. Alleen bij enkele werd negatief op de overeenkomst gereageerd en werd er gepleit voor een *totale* staking, dat wil zeggen een aktie waardoor ook de ritten voor noodgevallen zouden worden getroffen. Het is er niet van gekomen.

Wat opviel bij deze staking van de ambulancediensten en wat de tweede reden vormt om er aandacht aan te schenken, is het feit, dat de verschillende over het land verspreide centra zeer uiteenlopende strijdvormen toepasten. Bijvoorbeeld:

- Men weigerde door chefs gegeven orders op te volgen of wel men maakte zelf uit welke orders wél en welke niet zouden worden uitgevoerd;
- als de politie de hulp van een ambulance inriep reageerde men niet, men reageerde uitsluitend op oproepen wegens noodgeval, die direkt op de eigen telefooncentrale binnenkwamen;
- men probeerde in verschillende plaatsen de dienst zelf, van onder-op, te organiseren, iets dat telkenmale door ingrijpen van de rechter werd verhinderd;
- oproepen wegens noodgevallen werden hier en daar zeer selektief behandeld en soms werden *alle* diensten stopgezet.

Bij het opmaken van de balans kan niet anders worden gezegd, dan dat bij de aktie van de ambulancediensten opnieuw duidelijk is gebleken, dat de scheidslijn *niet* tussen de landelijke of plaatselijke overheden enerzijds en de vakbonden anderzijds loopt of liep, maar tussen overheden én bonden aan de ene kant en de werkenden aan de andere. Gebleken is wederom dat ook bij dit konflikt de wetten van Thatcher niet meer zijn dan een vodje papier en dat de klassenstrijd daarmee niet uit de wereld kan worden geholpen of afgezwakt.

— o —

WAT VOOR SAMENLEVING SCHIEP DE RUSSISCHE OKTOBERREVOLUTIE?

I

„De Russische samenleving kan niet als een *socialistische*, maar evenmin als een *kapitalistische* maatschappij worden gekarakteriseerd. Er is daar sprake van een maatschappij van een nieuw type. Dat type kan niet worden begrepen, indien bij de analyse wordt uitgegaan van het klassieke oftewel orthodoxe marxisme en gepoogde wordt de Russische samenleving in orthodox-marxistische termen te typeren” Aldus kan het standpunt worden samengevat van *Marcel van der Linden*, van wiens hand, naar men weet, vorig jaar een uitvoerige studie is verschenen, waarin allerlei kritische oordelen over het bolsjewistische Rusland — voor zover critici zich op Marx beroepen — worden beschreven en besproken ¹⁾.

Met de konklusies van Van der Linden zijn wij het volstrekt oneens. Naar onze opvatting is er in Rusland sprake van *kapitalisme*, en dan niet sedert de dagen van Gorbatsjov, niet sedert de dood van Stalin, niet sinds het begin van de Stalinistische diktatuur, maar — ervan afgezien of het mogelijk is zoiets exact met een jaartal aan te geven — al vanaf 1917. Hier zullen wij proberen duidelijk te maken waarom wij het zó zien en waarom wij de argumenten die Van der Linden voor zijn standpunt aanvoert afwijzen. Wij zullen ons daarbij ook bezig houden met de kritiek die ándere critici van het bolsjewistische Rusland op *onze* zienswijze uitoefenen of hebben uitgeoefend voor zover hun mening door Van der Linden wordt onderschreven. Bovendien zullen wij terloops opmerken welke *onderdelen* van andermans analyse wij voor juist houden, ook al onderschrijven wij die analyse in haar totaliteit geenszins. Van een duidelijke afgrenzing tussen de standpunten van die anderen en het standpunt van Van der Linden zien wij af. Het is ons te doen om een verdediging van onze eigen opvatting en een weerlegging van datgene wat er — door wie

dan ook — tegenin wordt gebracht. De voornaamste argumenten van onze opposenten luiden als volgt:

- Het kapitalisme wordt gekenmerkt door het bestaan van de *private* eigendom en *private* eigendom is er in Rusland niet;
- het kapitalisme kent een *markteconomie* en zo iets als een markt is er in Rusland niet;
- er zijn in Rusland geen afzonderlijke kapitalisten en dat betekent dat de Russische arbeiders niet kunnen *kieszen* aan wie ze hun arbeidskracht verkopen; dat houdt in, dat de Russische arbeiders *geen vrije loonarbeiders* zijn in de zin van Marx;
- produktie en distributie worden in Rusland *door het plan* geregeld; er is *pläneconomie*, er is geen sprake van een prijsmechanisme en de kapitalistische waardewet geldt hier niet;
- de heersende bureaucratie is *geen klasse* omdat haar machtspositie niet op de produktie maar op de distributie gebaseerd is, zij derhalve geen economische maar een puur politieke macht uitoefent;
- de wet van de akkumulatie die kenmerkend is voor het kapitalisme ontbreekt in Rusland; de industrialisatie en de investeringen geschieden hier overeenkomstig de politieke wensen van de bureaucratie,
- in Rusland zijn de produkten *geen waren*, de maatschappij is er *geen warenmaatschappij* en men kan nauwelijks beweren dat de arbeidskracht er een waar zou zijn en verder ontbreekt de mogelijkheid om geld in kapitaal te veranderen;
- de Russische arbeiders worden weliswaar onderdrukt en uitgebuit, maar dat maakt de Russische samenleving nog niet tot een kapitalistische . . .

Wat wij allereerst willen opmerken is het volgende: De *private* eigendom is niet de *algemene*, maar slechts de *bijzondere* vorm van de kapitaalsverhouding. Men treft deze aan in een bepaalde vorm van de kapitalistische maatschappij, zoals die in West-Europa tengevolge van historische omstandigheden is ontstaan. Het komt voor het *algemene* *wezen* van de kapitaalsverhouding niet op deze vorm aan, maar het gaat om de vraag of de producenten de beschikking hebben over de produktiemiddelen en daarmee over de voort te brengen produkten of niet. Het gaat er niet om of deze of gene *als eigenaar* over de produktiemiddelen beschikt. Het gaat er om, dat de arbeiders daarover *niet* beschikken, dus evenmin over de produkten beschikken en *juist om die reden* hun arbeidskracht moeten verkopen.

Arbeiders die hun arbeidskracht verkopen zijn *loonarbeiders* en de loonarbeid stelt het kapitaal voorop, zoals omgekeerd het kapitaal de loonarbeid vooropstelt. Waar Marx van *vrije loonarbeiders* spreekt, heeft hij het niet over de zogenaamde vrijheid om die kapitalist die men wil als patroon te kiezen, maar dan heeft hij het over het feit, dat loonarbeiders geen slaven of lijfeigenen zijn en daarom bezitters zijn van hun eigen arbeidskracht. Loonarbeiders zijn (vrije) warenbezitters, maar hun arbeidskracht is de enige waar waarover zij beschikken, de enige dus die zij verkopen kunnen. Overigens: wie werkelijk gelooft dat er in het westerse kapitalisme zo iets zou bestaan als 'vrijheid om zich de ondernemer uit te kiezen die men zo graag hebben wil' geeft blijk van een bijzonder grote naïviteit!

Waar de arbeidskracht verkocht wordt is de arbeidskracht een *waar* en bijgevolg zijn ook alle konsumptiegoederen en alle overige produkten *waren*. Ze worden via de algemene geldwaar tegen de arbeidskracht en tegen elkaar *geruild*. In zo'n samenleving bestaat derhalve *warenproduktie*. Alle technische apparatuur, die als *waar* een bepaalde gebruikswaarde heeft en die geproduceerd wordt om te gebruiken, wordt op hetzelfde moment

dát deze gebruikt wordt *kapitaal*. De vulmachine die door een machinefabriek geproduceerd wordt is de waar die de machinefabriek op de markt brengt. Voor de melkfabriek die haar nodig heeft en die haar via de ruil tegen de geldwaar verwerft, is zij *kapitaal*.

Een maatschappij waarin dit alles zich zo voltrekt kent een *markt*. Dat er in Rusland geen markt zou zijn is slechts de schijn. Formeel wordt alles door het plan geregeld. De werkelijkheid achter die *schijn* is anders. Ook in Rusland bepaalt de waardewet de economische handelingen. En uit het bovenstaande volgt reeds, dat het bepaald onjuist is te beweren, dat in Rusland geld niet in kapitaal zou kunnen worden omgezet.

De warenmaatschappij en de loonarbeid hebben niet in 1921 met de invoering van de Nieuwe Economische Politiek (N.E.P.) in het bolsjewistische Rusland hun intrede gedaan. Weliswaar meent de bolsjewistische econoom Kritzman dat er toen van een „terugkeer naar de warenmaatschappij” sprake was, maar uit praktisch al zijn uiteenzettingen blijkt, dat de Russische samenleving ook tussen begin 1918 en eind 1920 een warenmaatschappij is geweest ²⁾. De typische kenmerken van de Russische maatschappij van toen waren precies dezelfde als die van de kapitalistische warenmaatschappij. Volgens Kritzman zou zij op dat moment in Rusland niet meer hebben bestaan. Volgens een andere bolsjewistische econoom echter was in de Russische volkshuishouding van direkt na de revolutie wel degelijk „de waardewet werkzaam” ³⁾. Het was de werkzaamheid van die wet, die Lenin noopte tot zijn beroemde verzuchting:

„De machine glijdt uit onze handen; het is alsof er iemand aan het stuur zit, maar de wagen gaat niet daar heen, waar hij naar toe stuurt, maar daar heen, waar een ander of iets anders hem heen stuurt, iets illegaals, iets onwettigs, iets dat god weet waar vandaan komt, de een of andere spekulant of privaarkapitalist of beiden tegelijk. In ieder geval rijdt de wagen niet precies zo en vaak ook helemaal niet zo als de bestuurder wel veronderstelt en hebben wil . . . Wie leidt wie? Ik betwijfel zeer, dat men kan zeggen dat de kommunisten de wagen leiden. Als men de waarheid zeggen wil, niet wij leiden haar, maar zij leidt ons” ⁴⁾.

Waarover Lenin sprak, dat was ‚de geheime kracht’, die in de kapitalistische samenleving overal werkt en nergens concreet te grijpen is en die het maatschappelijk leven als met onzichtbare hand stuurt. Na de revolutie ontwikkelde het Russische bedrijfsleven zich volgens de economische wetten van de warenmaatschappij waarin een markt onontbeerlijk is. In 1921 keer de ‚vrije markt’ niet *terug*, er werd eenvoudig erkend dat deze bestond. Na 1921 was de toestand zo, dat elk bedrijf voor z’n eigen grondstoffen moest zorgen en later ook voor het geld om loon uit te betalen. Dat geld moesten de bedrijven — ook de *zogenaamde* staatsbedrijven — zich verschaffen door de *verkoop* van produkten op de *markt* ⁵⁾.

Wie zou willen tegenwetpen, dat dit hooguit gedurende de periode van de N.E.P. misschien het geval geweest kan zijn, maar niet meer in de tijd van de 5-jarenplannen, miskent de realiteit. We hebben zopas al opgemerkt, dat het niet meer dan schijn is dat alles door het plan geregeld wordt. De produktie in Rusland voltrekt zich even ‚onbeheerst’ als in het westen. Omdat elk bedrijf — ook de staatsbedrijven - zijn eigen boontjes moest doppen en naar eigen behoeften akkumuleerde, werd in het ene bedrijf sneller geakkumuleerd dan in het andere. Het gevolg was, dat in sommige bedrijfstakken het plan verre werd overtroffen, in andere branches daarentegen de voorgeschreven prestaties niet werden gehaald. Dat dit zich ook nog volop in de fase van de 5-jarenplannen voordeed, valt af te leiden uit een rede, die de toenmalige vice-voorzitter van de raad van Volks-kommissarissen, Anastas Mikojan, in november 1935 heeft gehouden ⁶⁾. Hij zei:

„In het begin van het jaar vroeg kameraad Ordzjonikidze mij meer spiritus te leveren, die nodig was voor de produktie van synthetische rubber. Ik bemoeide me met de zaak. Kameraad Gilinski, de chef van de Glabspirt (hoofdbestuur van de spiritus-industrie - D&G) pakte de zaak goed aan en wij produceerden zoveel spiritus, sloegen er zoveel van op, dat ik nu zoeken moet, aan wie ik ze moet **verkopen** (vet van ons - D&G) . . . Kameraad Gilinski is kwaad, dat zijn plan in de war wordt gestuurd.”

Wij hebben hierboven gesproken over het verschil in tempo waarmee de Russische bedrijven akkumuleerden. Wij zijn inderdaad, anders dan sommige van onze opponenten, van mening dat de wet van de akkumulatie, die kenmerkend is voor het kapitalisme, ook in het bolsjewistische Rusland de gang van zaken bij de industrialisering en de investeringen bepaalt. Wij houden die mening er niet op na, omdat wij de Russische maatschappij als een kapitalistische maatschappij beschouwen, maar wij beschouwen haar als kapitalistisch omdat daar, naast het bestaan van de loonarbeid, onder meer ook de (kapitalistische) wet van de akkumulatie van kracht blijkt. En als wij het over de kapitaalsakkumulatie in Rusland hebben, dan onderscheiden wij ook daar de tijd van de *oorspronkelijke akkumulatie* die aan latere kapitaalsakkumulatie vooraf gaat.

In het Westen was er van de ‚oorspronkelijke akkumulatie’ — begrip dat reeds door een burgerlijk ekonoom als Adam Smith werd gehanteerd — sprake in de periode die aan het eigenlijke kapitalisme voorafging. Het was een akkumulatie, die niet het resultaat was van de kapitalistische produktiewijze, maar het *uitgangspunt* ervan. Kenmerk ervan was, dat de arbeiders van de produktiemiddelen werden gescheiden, dat ze loonarbeiders werden en dat de produktiemiddelen in kapitaal veranderden. De agrarische producenten werden verdreven van de grond die zij bezaten; thuis werkende wevers (o.a.) maakten de gang naar het armhuis of naar de fabriek.

In Rusland, waar tot aan de revolutie van 1917 de boeren de overgrote meerderheid van de bevolking vormden, werd pas ná de omwenteling, tijdens een langdurig proces dat zich eerst tegen het eind van de jaren ’20 en het begin van de jaren ’30 aftekende, een werkelijk omvangrijke klasse van loonarbeiders geschapen. Miljoenen boeren ontvluchtten het platteland, waar de gedwongen kollektivisaties, de deportatie van hele dorpen en soms zelfs van hele streken voor honger en chaos zorgden. In 1926/27 bedroeg het aantal industriearbeiders iets meer dan 3,6 miljoen; in 1940 was hun aantal tot dicht bij de 10 miljoen gestegen. Alle andere categorieën werkers meegerekend telde Rusland in 1937 ongeveer 29 miljoen loontrekkenden ⁷⁾. Het proces, waarbij boeren in grote massa’s proletariër werden, voltrok zich in het Stalin-tijdperk en op nog bruter wijze dan het zich meer dan anderhalve eeuw tevoren in Engeland en vervolgens ook elders had voltrokken.

Het zal de lezer niet zijn ontgaan, dat wij het zojuist voor Rusland beschreven proces als ‚oorspronkelijke akkumulatie’ hebben gekarakteriseerd, ofschoon het toch bepaald niet als het *uitgangspunt* van de kapitalistische produktiewijze aldaar kan worden geduid. Wij konstateerden, dat al tijdens het zogenaamde ‚oorlogskommunisme’ en in het begin van de jaren ’20 het Russische bedrijfsleven zich ontwikkelde overeenkomstig de economische wetten van het kapitalisme. Preobrazenskij lost in zijn boek *De nieuwe economie* het probleem op typisch bolsjewistische wijze op, namelijk door middel van een enigzins ander *etiket*. In navolging van de Sovjetekonoom V.M. Smirnov — die zich in dit opzicht al een meesterlijke goochelaar toonde — toverde hij een onderscheid tussen „kapitalistische oorspronkelijke akkumulatie” en „socialistische oorspronkelijke akkumulatie” uit zijn hoed. Na de „socialistische oorspronkelijke akkumulatie” volgt volgens Preobrazenskij dan de „socialistische akkumulatie”, die „pas kan beginnen als het stadium van de

oorspronkelijke (socialistische) accumulatie is doorlopen ⁸⁾. Wat ziet Preobrazenskij als het verschil tussen de twee soorten van oorspronkelijke accumulatie? „De kapitalistische accumulatie”, schrijft hij, „is begonnen vóór de kapitalistische produktie begon”. Hij legt niet uit waarom hij die accumulatie dan toch *kapitalistisch* noemt. Hij voegt eraan toe, dat „de socialistische oorspronkelijke accumulatie op hetzelfde ogenblik begint dat er sprake is van een overgang naar het socialisme” ⁹⁾. Luttele regels verder op dezelfde bladzijde vertelt hij langs zijn neus weg, dat er „vanuit economisch gezichtspunt” tussen de twee soorten van oorspronkelijke accumulatie geen wezenlijk verschil bestaat ¹⁰⁾. Op hetzelfde ogenblik begrijpt de kritische lezer, dat het door Preobrazenskij gemaakte onderscheid inderdaad niets anders is dan puur bedrog en dat de veranderingen die Rusland in de jaren '20 en het begin van de jaren '30 doormaakt terwille van de duidelijkheid het beste gewoon als *oorspronkelijke accumulatie* (zonder andere, aan de fantasie ontsproten, toevoegingen) kunnen worden gekarakteriseerd.

Daar echter heeft Marcel van der Linden wat tegen in te brengen, of, beter gezegd misschien, wat over op te merken. Wie bovenbedoeld veranderingsproces in Rusland 'oorspronkelijke accumulatie' noemt, zo meent hij, en hij niet alleen, geeft aan dat begrip een andere inhoud dan Marx, voor wie de oorspronkelijke accumulatie aan het kapitalistische produktieproces *voorafging*. Een dergelijke analyse is derhalve strijdig met de marxistische (Van der Linden spreekt van „Marxiaans”) „*orthodoxie*”.

Over welke „orthodoxie” heeft Van der Linden het?, zo kan men vragen. Over een „orthodoxie”, antwoorden wij, waartegen Marx zich nadrukkelijk gekeerd heeft en wel juist in verband met de zaak die ons hier bezig houdt. Hij roerde de kwestie aan in een brief aan de redactie van het Russische tijdschrift *Otetschestwenny Sapiski* („Vaderlandse Annalen”). Aanleiding daartoe was een in dat blad verschenen kritisch opstel van een zekere Michailowski. Marx schreef ¹¹⁾:

„Het hoofdstuk over de oorspronkelijke accumulatie (in Das Kapital) wil alleen maar de weg schilderen waarlangs in West-Europa de kapitalistische economische orde uit de schoot van de feodale economische orde is ontstaan . . . Tot dusver is ze alleen maar in Engeland radikaal doorgevoerd . . . Indien Rusland zich tot een kapitalistische natie ontwikkelt, naar het voorbeeld van West-Europa, zal het dit niet kunnen doen, zonder tevoren een groot deel van z'n boeren in proletariërs te hebben veranderd . . . daarna zal het worden meegesleurd in de draaikolk van de kapitalistische economie . . . Dat is alles, maar dat vindt mijn kritikus te weinig. Hij wil persé mijn historische schets van het ontstaan van het kapitalisme in West-Europa veranderen in een historisch-filosofische theorie van de algemene ontwikkeling, die – los van historische omstandigheden – de noodlotsbestemming van alle volken zou zijn . . . Maar dat is teveel eer voor mij . . . ”

Marx verwijst vervolgens naar diverse passages in *Das Kapital* waaruit blijkt dat . . . „gebeurtenissen die een opvallende analogie vertonen maar zich afspelen in verschillende historische milieu's tot geheel verschillende resultaten voeren . . . ” Met andere woorden, de door Marx gemaakte schets van de *oorspronkelijke accumulatie* is nooit door hem als algemeen geldig voor alle historische omstandigheden bedoeld. De schets had betrekking op *West-Europa*, beschreef hoe het dáár was gegaan. Niets minder, maar ook *niets rheer* .

Het historische proces in Rusland verschilt inderdaad, zoals Preobrazenskij terecht heeft opgemerkt, *in wezen* niet van het historische proces dat in West-Europa „uitgangspunt” voor de kapitalistische ontwikkeling vormde. Maar het kan niet in dezelfde bewoordingen worden beschreven waarvan Marx zich destijds bediende. Dat het om die reden

een ánder proces zou zijn, berust op een misvatting die volgens ons voortspuit uit een verkeerde opvatting omtrent de verhouding tussen de maatschappelijke werkelijkheid en een maatschappelijke theorie. Wij komen daarop in een slotartikel terug.

- 1) Marcel van der Linden, *Het westers marxisme en de Sovjetunie*, Amsterdam 1989, 360 blz. (zie ook 'Daad en Gedachte' van maart j.l.).
- 2) Leo N. Kritzman, *Die heroische Periode der Russischen Revolution*, herdruk Frankfurt 1971, blz. 124.
- 3) E. Preobrazenskij, *Die neue Oekonomik*, Berlin 1971, blz. 71.
- 4) Lenin, toespraak op het XIe kongres van de Russische C.P. in 1922.
- 5) Friedrich Pollock, *Die planwirtschaftlichen Versuche in der Sowjetunion 1917-1927*, Leipzig 1929, blz. 138.
- 6) Wij citeren Mikojan uit de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 november 1935.
- 7) Jacques Sapir, *Travail et travailleurs en URSS* („Arbeid en arbeiders in de Sovjetunie"), Parijs 1984, blz. 27.
In het desbetreffende hoofdstuk beschrijft de auteur – zonder deze term te gebruiken – het proces van de oorspronkelijke accumulatie in Rusland beknopt maar zeer indringend. Dat de economische ontwikkeling zich niet aan het 'plan' stoort ontgaat hem daarbij niet.
In een klassiek geworden studie over *Het industrialiseringsdebat in de USSR 1924-1928* gaat Alexander Erlich uitvoerig in op de debatten die de bolsjewiki zélf voerden over de 'oorspronkelijke accumulatie' in Rusland en de onteigening van de boeren die daarvoor nodig was. *The Soviet Industrialisation Debate 1924-1928*, Cambridge (Mass.) 1967.
- 8) Preobrazenskij, *Die neue Oekonomik*, blz. 105.
- 9) Idem, blz. 107.
- 10) Idem, blz. 107.
- 11) Wij citeren Marx hier uit *Marx/Engels: Die Russische Kommune*, een verzameling opstellen, bijeengebracht door Maximilien Rubel, München 1972, blz. 51/52.

— o —

Boekbespreking

VEEL BOMEN, GEEN ZICHT OP HET BOS

Meer dan zestig jaar geleden al heeft een Oostenrijkse 'links-socialistische' auteur ¹⁾ er op gewezen, dat Karl Marx niet uitsluitend als een econoom of een 'revolutionair' kon worden gekarakteriseerd, maar dat — om het met diens desbetreffende woorden te zeggen — „zijn betekenis ligt in het feit, dat met hem de wetenschap voor de eerste maal een nieuw gebied veroverde, namelijk het terrein van het sociale leven". Het citaat is te vinden in een hoofdstuk, dat „De nieuwe manier van denken" heet. Daarin wordt uiteengezet, dat die nieuwe manier hierin bestond, dat een combinatie van verschillende takken van wetenschap gebruikt werd om de samenleving te analyseren. Het is om die reden, menen wij, dat er reden bestaat om te beweren, dat Marx met zijn wijze van onderzoek in niet onbelangrijke mate heeft bijgedragen tot de ontwikkeling van wat heden de *sociologie* wordt genoemd.

Een combinatie zeggen wij nadrukkelijk en wij bedoelen daarmee, dat de diverse takken van wetenschap tot inderdaad 'een nieuwe manier van denken' werden samengesmolten. In een zojuist verschenen boek, dat een 'inleiding in de arbeidssociologie' bedoelt te zijn ²⁾, is van een dergelijke 'samensmelting', van een dergelijke 'combinatie' die het

1) Max Adler, *Marx als denker*, Berlijn 1925, blz. 6.

2) Dr. A.L. Mok, *In het zweet uws aanzijns . . .*, Inleiding in de arbeidssociologie, leiden 1990, 234 blz. f 39,50.

kenmerk van de sociologie zou zijn (of kunnen zijn) in het geheel geen sprake. We willen niet beweren, dat de dingen hierin als los zand aan elkaar hangen, maar — om een ander beeld te gebruiken — het is wel zo, dat men door de vele bomen niet of nauwelijks het bos kan zien.

Als wij het goed hebben, dan is één van de oorzaken hierin gelegen, dat dr. Mok een leerboek heeft samengesteld, waarin hij een zo groot mogelijke hoeveelheid *leerstof* heeft samengeperst, zoveel mogelijk vingerwijzingen voor verdere studie heeft willen geven en zoveel mogelijk verschillende standpunten van diverse schrijvers op een rijtje heeft willen zetten. Daar zou op zichzelf nog niet zoveel tegen zijn als het niet gebeurd was op een manier, die wij alleen maar vluchtig kunnen noemen. Het standpunt van de een wordt aangestipt, dan een afwijkend standpunt van een ander en hopla, de lezer krijgt alweer wat anders voorgeschoteld, een verwijzing naar literatuur, waaruit men grondiger kennis kan opdiepen.

Voor wie, vraagt men zich af, heeft dr. Mok zijn inleiding eigenlijk geschreven? Wij denken aan leerlingen van de hoogste klassen van het voortgezet onderwijs of liever nog aan eerstejaars studenten. Een groep, vrezende wij, die zijn uiteenzettingen (die naar onze smaak géén échte uiteenzettingen doch veeleer opsommingen zijn) af en toe gortdroog zullen vinden.

Het bovenstaande is bij lange na niet het enige en bepaald niet ons voornaamste bezwaar tegen dit boek. Erger is, dat mede hierdoor de diverse onderwerpen soms buitengewoon vaag, om niet te zeggen oppervlakkig, worden behandeld.

De oppervlakkigheid die wij menen te moeten signaleren leidt hier en daar tot volstrekt onjuiste voorstellingen. Wat dr. Mok op blz. 31 en volgende omtrent de opvattingen van Marx ten beste geeft is naar onze mening ronduit bedroevend.

Dr. Mok wijst er op, reeds op de eerste bladzijde van zijn inleiding, dat zijn boek een bepaalde probleemstelling behandelt. Deze luidt: „Onder welke voorwaarden zijn mensen bereid de van hen gevraagde arbeidsprestatie te leveren?” „Arbeid”, zo schrijft hij kort daarna op een andere plaats, wordt „aan de ene kant als bron van levensvreugde, aan de andere kant als symbool van een moeitevol bestaan” gezien. Hijzelf maakt er geen geheim van, dat hij de arbeid beschouwt „als het belangrijkste middel voor de integratie en emancipatie van mensen in de samenleving . . . Schaf je de arbeid af, dan ontnem je mensen ook hun wellicht enige mogelijkheid tot integratie en emancipatie”. Wat dr. Mok met deze laatste twee termen bedoelt, blijft — hoewel hij er later op terugkomt — vaag. Dat arbeid niet *kan* worden ‚afgeschaft’ — zoals dr. Mok dat noemt — omdat arbeid de voorwaarde vormt voor onze behoeftenbevrediging, dat er zonder arbeid het menselijk geslacht derhalve niet zou bestaan, daarvan blijkt bij Mok niets. De centrale vraag bij hem is, of arbeid een lust of een last is en wat voor waardeoordelen daarover worden gehuldigd. Hij ziet schijnbaar niet dat studies over de ‚arbeid’ slechts zin hebben als daarbij wordt gelet op het soort samenleving *waarin* arbeid wordt verricht, niet wanneer zonder dat de arbeid op zichzelf, als zodanig, wordt beschouwd.

Het boek van dr. Mok bevat een omvangrijke en indrukwekkende literatuurlijst en de schrijver voert de opvattingen van een zeer aanzienlijk aantal schrijvers en denkers ten tonele. Niettemin komen wij desondanks terug op hetgeen wij hier in de aanvang al hebben opgemerkt, namelijk dat de lezer door de vele bomen het bos niet meer kan zien en dat elk van deze ‚bomen’ toch eigenlijk veel minder voorstelt dan men van een dergelijk boek zou mogen hopen en verwachten, zelfs wanneer het om een ‚inleiding’ gaat. Want het is onze overtuiging, dat een ‚inleiding’, in welke tak van wetenschap ook, in de eerste plaats de belangstellende lezer of leek vertrouwd dient te maken met de *methode* waarvan

die wetenschap zich bedient en waarom. Nu maakt het boek dat wij hier bespreken deel uit van een serie en het eerste deel van die serie handelt over de „grondbeginselen der sociologie”. Dat eerste deel kennen we niet. Maar al zou daar wel uitgebreid aandacht aan de methode worden besteed, ook in een ‚inleiding in de arbeidssociologie’ zou een dergelijke aandacht, om het zacht uit te drukken, niet hebben misstaan.

C.B.

— o —

STELLINGEN VAN „ECHANGES”

Zo’n vijftien jaar al publiceert een betrekkelijk klein aantal personen uit verschillende landen gezamenlijk een informatiebulletin, waarvan zowel een Franse als een Engelse editie verschijnt. In dat bulletin worden (korte) beschouwingen afgedrukt, die voornamelijk betrekking hebben op de zelfstandige arbeidersstrijd in Europa en de Verenigde Staten. Daarnaast bevat elke aflevering een overzicht van de inhoud van een groot aantal publikaties (boeken, tijdschriften, maand- en weekbladen) van diverse groepen van de uiteenlopendste kleur en richting.

In maart j.l. hebben zij, die voor de uitgave van dit „Echanges” (dat wil zeggen: „uitwisseling”) geheten bulletin verantwoordelijk zijn, een circulaire samengesteld waarin zij nader uiteenzetten wat zij met hun uitgave beogen. Het is niet onze bedoeling deze circulaire hier in haar geheel in vertaling weer te geven. Wij zullen er slechts twee onderdelen uitlichten die wij als de meest wezenlijke en belangrijkste beschouwen.

Al direkt in de aanhef van bedoelde tekst wordt erop gewezen, dat de uitgevers van „Echanges” *niet* beschouwd moeten worden als „een groep in de traditionele betekenis van dit woord, zoals dat wordt gehanteerd door wat men de ‚linkerzijde’ pleegt te noemen”. „Echanges” wil zich daarmee keren tegen de onjuiste gedachte, dat men te doen zou hebben met lieden die zich als een soort van ‚voorhoede’ verstaan.

Hoezeer de opvattingen van „Echanges” verschillen van die welke praktisch alle voorhoedegroepen er op na houden, blijkt vervolgens heel duidelijk uit de in de circulaire opgenomen stellingen. Deze stellingen komen uiteraard niet *woordelijk* overeen met de stellingen van *Daad en Gedachte*. Maar een *wezenlijke* overeenkomst is er wel, ook al staan er dan in onze stellingen dingen die daar ontbreken en omgekeerd. Kleine verschillen in formulering daargelaten, toont ook een verkorte weergave, gelijk hieronder volgt, onmiddellijk aan, dat de opvattingen van „Echanges” en die van ons misschien niet geheel identiek, maar toch nauw aan elkaar verwant zijn.

Wij citeren uit de stellingen van „Echanges” het volgende:

— In de kapitalistische maatschappij is de daar heersende wezenlijke tegenstelling volstrekt geen tegenstelling, die voortspruit uit verschillende opvattingen of ideeën. De werkelijke tegenstellingen zijn een gevolg van tegengestelde *belangen*. Voor de opheffing van warenproduktie en loonarbeid komt het er niet op aan wat men *wil*. Slechts de klassenstrijd zal tot een andere samenleving voeren en de klassenstrijd spruit voort uit de *positie* van de arbeiders in het produktieproces.

— Het is een wijdverbreide opvatting dat het zogenaamde klassebewustzijn de voorwaarde vormt voor wat een revolutionair optreden of arbeidersaktie wordt genoemd. Maar die zienswijze houdt er geen rekening mee, dat de verhouding tussen het optreden en het

bewustzijn een geheel andere is. Arbeiders handelen nimmer op „revolutionaire” wijze omdat zij van tevoren „bewust” zouden zijn. Het bewustzijn is iets dat dóór de strijd verandering ondergaat en niet omgekeerd. Als arbeiders strijden, dan om geen andere reden, dan dat zij hun direkte belangen verdedigen, belangen die bedreigd worden door de bestaande kapitalistische orde.

— De klassenstrijd vertoont voortdurend nieuwe vormen en deze vormen en de strijd waarmee de ontwikkeling ervan gepaard gaat is van veel grotere betekenis dan de ontwikkeling van de zogenaamde „revolutionaire beweging” onverschillig wat men onder dat woord ook wil verstaan.

— Het verzet tegen iedere vorm van uitbuiting en het breken met politieke opvattingen en praktijken vloeit volstrekt niet voort uit theoretische discussie, maar is een gevolg van de klassenstrijd en de *praktijk* van de arbeiders, een praktijk die hun wordt opgedrongen door hun dagelijkse werkelijkheid.

— Vakbonden zijn een instituut van de kapitalistische maatschappij die de functie hebben de arbeidsmarkt te regelen. Noch vurige oproepen om met de vakbeweging te breken, noch pogingen om de bonden te hervormen hebben enige werkelijke betekenis. Het is van veel meer belang om precies na te gaan wat de rol van de vakbonden nu wel precies is zodra men met arbeidersverzet te doen heeft. Niet moet worden vergeten dat dezelfde arbeiders die zich bij een bond aansluiten, vanwege de taak van die bond op de arbeidsmarkt en in het kapitalistische systeem, zich op andere wijze gedragen dan overeenkomt met het beleid van de bond, zodra de typische arbeidersbelangen in het geding zijn.

— Om dezelfde reden als het zinloos is om de arbeiders op te roepen om uit de bonden te treden, is het ook zinloos om van hen een anti-parlementaire houding te verlangen, gelijk sommige groepen doen. Of het parlementarisme brede steun in de arbeidersklasse zal genieten, hangt niet van de verbreiding van anti-parlementaire opvattingen af, maar van de klassenstrijd zelf en van de verandering die de klassenstrijd in het denken van de arbeiders teweeg brengt.

— De zogenaamde revolutionaire beweging is voor zover zij bestaat of zich aandient, een voortdurende zwakkere beweging en dat komt doordat de arbeiders meer en meer hun belangen *zelf* behartigen en zelfstandige strijd voeren. Het wordt meer en meer duidelijk dat de klassenstrijd en de vormen en methoden daarvan geen zaak is van voorhoedegroepen, noch van voorhoedegroepen die uit intellectuelen, noch van voorhoedegroepen die toevallig uit leden van de arbeidersklasse bestaan.

— Als men met het woord „revolutie” iets wezenlijks wil aanduiden, dan moet worden vastgesteld, dat daarmee bedoeld wordt het verdwijnen van alle traditionele maatschappelijke organisatievormen, het verdwijnen van alle vormen van de zogenaamde vertegenwoordiging van de arbeiders en het verdwijnen van alle ideologie met behulp waarvan dat alles wordt goedgepraat. Revolutie — als men daar serieus van wil spreken — kan alleen maar een daad van de zelfstandig optredende arbeiders *zelf* wezen.

Zoals hierboven gezegd: de formulering van deze stellingen is vaak anders dan wij plegen te formuleren. Maar ook „Echanges” ziet heel duidelijk, net als wij, dat de „gedachte” van de arbeiders het gevolg is van hun „daden” en niet omgekeerd, zoals verkondigd wordt door heel de oude arbeidersbeweging en die groepen die zich als nieuw beschouwen, doch slechts oude wijn in nieuwe zakken verkopen.

SEKRETARIS VAN BRITSE VAKBOND ROEPT SCOTLAND YARD TE HULP

De vakbeweging is een instituut van de kapitalistische maatschappij. Dat betekent niet alleen dat zij een functie in de kapitalistische samenleving vervult, het betekent ook dat zij niet voor kapitalistische praktijken terugschrikt en dat binnen de vakbeweging de zogenaamde linkervleugel en de vakbondsleiding elkaar soms met deze praktijken te lijf gaan. Een kras voorbeeld daarvan is datgene wat zich einde maart in Groot-Brittannië heeft voorgedaan. Daar heeft de algemeen sekretaris van de *Transport and General Workers Union* (een van de grootste Britse bonden) de hulp van *Scotland Yard* ingeroepen en aan dit rechercheapparaat van de burgerlijke staat verzocht een onderzoek te willen instellen naar verdwenen stembriefjes.

Volgens sekretaris Ron Todd zouden er 9.000 stembriefjes gestolen zijn door de radikale vakbondsoppositie, die ze bij een komende verkiezing van het bondsbestuur gebruiken zou om de stembusuitslag ten gunste van die oppositie te vervalsen. Of die beschuldiging juist is, is niet bekend. Dat de heer Todd de oppositie tot zoiets in staat acht is karakteristiek voor de verhoudingen binnen de vakbeweging.

Wat voor betekenis heeft die oppositie? Geen enkele. Als die de meerderheid zou krijgen (met valse of échte stembriefjes) verandert er aan het beleid van de vakbond niets. De oppositie die thans beschuldigd wordt is een konkurrent van het zittende bestuur. Meer niet. Als die oppositie aan het bewind komt in de bond, *blijft* die bond een instituut van de burgerlijke samenleving en blijven de tegenstellingen tussen vakbond en arbeiders bestaan. Als die tegenstelling ertoe leidt dát de vakbondsleden zich openlijk tegen het bondsbestuur verzetten, kan *Scotland Yard* geen onderzoek instellen wegens diefstal of vervalsingen. Dan gebeuren andere dingen. Dan komt bijvoorbeeld de oproerpolitie. Want de politie, of het nu om de recherche of om een andere politiedienst gaat, staat de bestuurders altijd ten dienste. Vandaag werkt ze tegen de oppositie, morgen — als die aan de top zit — helpt ze haar. Zo gaat het altijd tussen de kleine en de grote dieven in de maatschappij. De arbeiders worden niet door haar geholpen. Die doen geen beroep op de politie want dat heeft toch geen zin.

— o —